

УДК 338.439.02

Н. Є. Іванова,
здобувач, Донецький державний університет управління

ОГЛЯД ТА АНАЛІЗ СУЧАСНОГО РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті оцінюється фактичний рівень продовольчого забезпечення населення держави. Дається аналіз їх відповідності законодавчо прописаним нормам.

This paper evaluated the actual level food security of the population of the state. The analysis of their compliance with the legislation spelled standards.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольче споживання, раціон населення, якісне харчування, рівень споживання.

ВСТУП

Однією з основних проблем, яка є актуальною на сьогоднішній день для всього світу і яка з кожним роком стає все більш гострою, є забезпечення продовольчої безпеки. Кожна держава, своїм громадянам, повинна гарантувати дану безпеку, тому що вона є важливою складовою національної безпеки.

Визначення рівня продовольчої безпеки завжди пов'язане із забезпеченням життєдіяльності людини, яка характеризується станом його здоров'я. Тому реальне уявлення про сучасну продовольчу ситуацію в країні можна одержати порівнюючи існуюче споживання з прописаними нормами, представленими у класифікації, побудованій за принципом відповідності продовольчого забезпечення до завдань збільшення народжуваності, збереження здоров'я, активної життєдіяльності людини та досягнення максимально можливої в сучасних умовах середньої тривалості життя.

Відповідно до цього, необхідно розглянути сім рівнів життя населення в країнах, зокрема в Україні [1, 15]:

— I рівень — катастрофічний. Передбачає добове споживання на одну людину 1500—1800 ккал, характеризується хронічним недоїданням (добове споживання менше 1 520 ккал потрібно розглядати як голод);

— II рівень — критичний. Середньодобове споживання становить 1800—2200 ккал на особу і достатнє для подолання хронічного недоїдання та існування на межі виживання і забезпечення простого відтворення населення;

— III рівень — мінімальний. Середньодобове забезпечення 2300—2800 ккал на душу населення передбачає наявність таких обсягів продовольчих ресурсів, які унеможливають появу голоду;

— IV рівень — достатній. Середньодобове споживання перебуває у межах 2800—3600 ккал на одну людину, проте воно не збалансоване за елементами живлення, тобто продовольчих ресурсів достатньо для стабільного споживання, але воно не забезпечує здорового способу життя і збільшення його тривалості;

— V рівень — раціональний (нормативний). Середньодобове споживання перебуває у межах 3300—3600 ккал на одну людину. При цьому раціон збалансовано білками, вітамінами й іншими важливими компонентами.

Нормативні показники такого споживання треба використовувати як базу для всіх соціально-економічних розрахунків на державному рівні в нормальних умовах;

— VI рівень — оптимальний. Споживання відповідає V рівню не лише збалансованістю за найважливішими харчовими компонентами, а і передбачає споживання екологічно чистих продуктів харчування, які збільшують тривалість життя населення загалом та середню тривалість життя для країни, покращують здоров'я;

— VII рівень — перспективний. Досягнення такого продовольчого забезпечення для всіх соціальних груп населення, яке дасть змогу вдосколювати природу людини і максимально продовжувати її активну життєдіяльність, розширюючи межі сучасної природної тривалості життя;

В основі національної продовольчої безпеки повинен лежати принцип доступності продовольства для кожної людини з метою забезпечення здорового і активного життя. Для досягнення такого стану продовольчої безпеки національні інтереси передбачають розвиток вітчизняного аграрного виробництва і забезпечення кожного громадянина продовольством, збалансованим за раціональними нормативами харчування у відповідності до потреб, задоволення яких дозволить людині бути здоровою й активною, максимально продовжуючи тривалість життя [2].

Дуже багато робіт присвячено проблемі продовольчої безпеки. Це питання розглядають багато науковців. Розвитку теоретичних, методологічних, практичних аспектів продовольчої безпеки присвятили свої роботи Ю.А. Кармазін [3], Є.М. Кирилюк [9], Я.Я. Пушак [10], А.О. Куценко [8], Н.Й. Басюркіна [11]. Дана проблеми розглядається на рівні законів та постанов. Державна служба статистики фіксує показники рівня забезпечення населення товаром. Такі науковці, як Л.П. Корніяш [12], В.А. Павлова [13], О.В. Кочетков [1], Є.М. Кирилюк [4], Н.Р. Джурик [15], О.І. Гойчук [2] С.В. Майкова [15], М.А. Міненко [14], у своїх роботах велике значення приділяють розробці, характеристиці та оцінці критеріїв продовольчої безпеки

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Тому метою статті є огляд основних фактичних показників продовольчого споживання населенням

Рис. 1. Динаміка обсягу сільськогосподарського виробництва [6]

країни, їх порівняння з державними стандартами та оцінка рівня забезпечення населення продовольством.

РЕЗУЛЬТАТИ

Говорячи про продовольчу безпеку країни, Ю.А. Кармазін [3] визначає, що це здатність держави та всіх її органів, забезпечити можливість громадян країни придбати за доступними цінами екологічно чисті і безпечні продукти харчування в кількості, достатній для підтримки здорової та активної життєдіяльності.

Частина 2 ст. 50 Конституції України фактично є захисником продовольчої безпеки, гарантуючи кожному "право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена". Але якщо говорити про ситуацію щодо даного питання в нашій державі, то треба зауважити, що це тільки прописано в законі, але на жаль, фактично не виконується.

Дуже значуща проблема доступу до продовольства різних верств населення пов'язана з платоспроможним попитом, який залежить від їх доходів. Важливою складовою сукупних доходів населення є заробітна плата. У світовій практиці на рівні відповідних органів ООН давно визначено, що погодинна заробітна плата нижче трьох доларів є критичною, яка виштовхує працівника за порогову межу його життєдіяльності [4]. Але заробітна плата в Україні є значно нижчою за це порогове значення.

Нині практикується встановлення мінімального рівня оплати праці, виходячи з прожиткового мінімуму, що відображає кризовий стан економіки. Нинішній розмір мінімальної заробітної плати (на 1.01.2012 р. — 1073 грн.) є однаковим з вартісним розміром прожиткового мінімуму для працездатних осіб (з 1.01.2012 р. — 1073 грн.) [5].

Вагомим фактором, що негативно впливає на динаміку і структуру сукупних доходів населення, є зниження частки заробітної плати у джерелах її формування. У 2 кварталі 2012 р., за попередніми даними Держкомстату, у структурі грошових доходів населення України частка заробітної плати становила 41,9%, а соціальні допомоги та інші трансферти — 40,2% [5]. Тобто при невиконанні або невчасному виконанні державою своїх соціальних функцій через ненаповнюваність державного бюджету спостерігатиметься катастрофічне зниження доходів домогосподарств і відповідно рівень продовольчої безпеки в країні.

Однією з пріоритетних галузей національної економіки є сільське господарство. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої без-

пеки держави, зростанню її експортного потенціалу. Водночас сільськогосподарський сектор виробництва — один з найбільш ризикових секторів економіки, оскільки на його розвиток великий вплив має дія природних факторів та біологічних чинників.

За попередніми даними, у 2011 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2010 р. становив 117,5%, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах — 123,8%, у господарствах населення — 112,3% [6]. Значний приріст обсягів у підприємствах підвищив їх частку у загальному виробництві продукції сільського господарства до 47,3% у 2011 р. (проти 44,9% у 2010 р.). Хоча вклад господарств населення у загальне виробництво аграрної продукції проти 2010 р. скоротився на 2,4 в.п. і склав 52,7%, все ж вони і надалі залишаються основними виробниками сільськогосподарської продукції [5].

Розглянемо графічне зображення динаміки обсягу сільськогосподарського виробництва (рис. 1.)

У ринкових умовах господарювання сільськогосподарські товаровиробники переорієнтувалися на виробництво продукції рослинництва як більш рентабельної, це спонукало до змін у співвідношенні питомої ваги продукції рослинництва й тваринництва в загальному обсязі валової продукції сільського господарства.

Частка продукції рослинництва в усіх категоріях господарств зросла з 45,6% у 1990 р. до 63,7% у 2011 р. [5].

Саме досягнення значних приростів продукції у галузі рослинництва у 2011 р. обумовило загальну позитивну тенденцію зростання обсягів виробництва у сільському господарстві. Проти 2010 р. виробництво продукції рослинництва збільшилося на 28,2%, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах — на 36,2%, господарствах населення — на 21,5%. Частка останніх склала 52,1% загального обсягу продукції рослинництва. Рівень виробництва продукції рослинництва перевищено в усіх регіонах країни (від 11,4 до 72,8%).

Для того щоб більш правильно зрозуміти ситуацію, яка на даний момент склалася в нашій державі, необхідно освітити рівень забезпечення продовольством. Для цього необхідно проаналізувати виробництво основних продуктів харчування: зерна, молока, картоплі, яєць, овочів та баштанних (табл. 1).

Завдяки цим даним та їх графічному зображенню ми зможемо проаналізувати та дати більш детальний опис ситуації, яка склалася в нашій державі з основними продуктами тваринництва та сільськогосподарських

культур. Пропонується аналіз показників за п'ять останніх років. У цей період можна простежити ситуацію в державі до кризи (2008 рік) та після її подолання.

Дані табл. 1 та рис. 2 говорять про те, що протягом 2007—2011 рр. спостерігається невеликий приріст у рівні виробництва на овочі та баштанні продовольчі культури, яйця та картоплю. Обсяги виробництва м'яса можна назвати стабільними, але з невеликим збільшенням у 2011 році на 103,6% у порівнянні з 2010 р.

Аналізуючи споживання молока, бачимо постійне зниження загальних обсягів виробництва, за останні п'ять років виробництво знизилось на 90,4% — це пов'язане зі зменшенням поголів'я крупного рогатого скоту, на що в свою чергу впроваджено дотації від держави. У виробництві зернових та зернобобових культур спостерігаються значні коливання. 2008 та 2011 роки можна охарактеризувати найбільшим об'ємом виробництва, чого не можна сказати про 2007 та 2010 роки — де спостерігається значне зниження обсягів.

Для кращого сприйняття, зобразимо вище наведені дані графічно рис. 2.

При аналізі рівня споживання основних видів продукції спостерігаються значні коливання з року в рік (табл. 2) [5;12].

За даними Держкомстат України, протягом останніх років в Україні спостерігається одноманітне харчування населення — енергетична цінність раціону забезпечується в основному вуглеводами та жирами за рахунок хліба і хлібопродуктів, картоплі, цукру та олії, що є свідченням незбалансованості харчування.

Нагадаємо, раціональна норма на одну особу за розрахунками МОЗ [14]:

- м'ясо та м'ясопродукти — 80 кг;
- молоко та молокопродукти — 380 кг;
- яйця — 290 шт;
- картопля — 124 кг;
- овочі та баштанні продовольчі культури — 161 кг;
- хліб та хлібопродукти — 101 кг;
- плоди, ягоди та виноград — 90 кг;
- цукор — 38 кг;
- риба та рибопродукти — 20 кг;

Таблиця 1. Виробництва основних видів продукції тваринництва та сільськогосподарських культур [5]

	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
М'ясо (у живій вазі), тис. т	2768,9	2723,2	2738,0	2925,4	3031,8
Молоко, тис. т	12262,1	11761,3	11909,60	11248,5	11086,0
Яйця, млн шт	14062,5	14956,5	15907,5	17852,5	18689,8
Зернові та зернобобові культури, тис. т	29294,9	53290	46028,3	39270,9	56746,8
Картопля, тис. т	19102,0	19545,4	19666,1	18704,8	24247,7
Овочі та баштанні продовольчі культури тис. т	7317	8489	8976	8873	10562

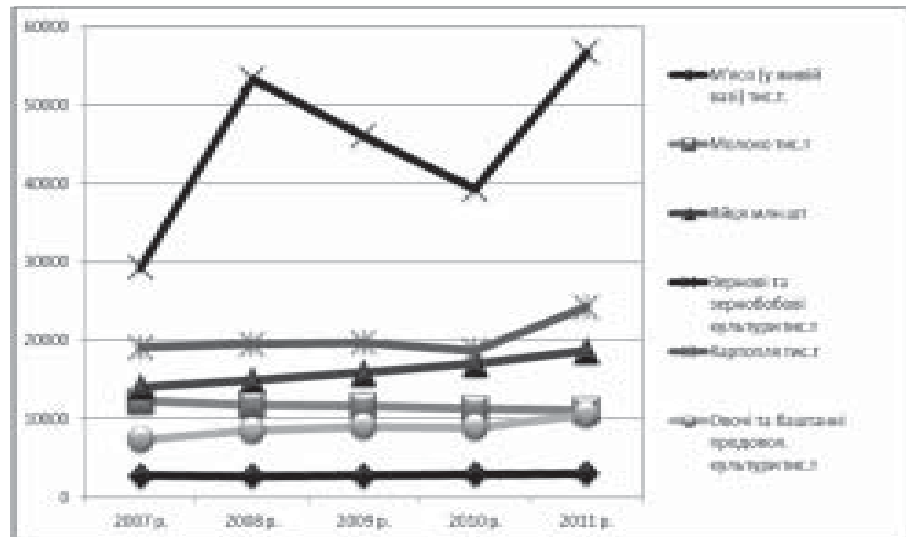

Рис. 2. Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва та сільськогосподарських культур

— олія — 13 кг.

Значно нижче раціональної норми знаходиться взагалі споживання м'яса у державі від 32 кг до 52 кг на одну особу за рік при нормі 80 кг. У 2007 р. споживання м'яса та м'ясопродуктів — 57% від раціональної норми, у 2011 р. — 64% від норми. Молока і молочних продуктів споживається від 199 кг до 225 кг на одну особу за рік. У 2007 р. — 59% від раціональної норми, у 2011 — 53,9%. За цей період, у порівнянні з аналогічним періодом,

Таблиця 2. Споживання основних продуктів харчування населенням України [5]

(на одну особу за рік, кілограмів)

	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
М'ясо та м'ясопродукти	32,8	38,1	45,7	50,6	48,7	52,0	51,2
Молоко та молочні продукти	199,1	125,6	224,6	213,8	212,4	206,4	204,9
Яйця (шт.)	166	138	252	260	272	290	310
Хлібні продукти	124,9	123,5	119,9	115,4	111,7	111,3	110,4
Картопля	135,4	135,6	130,4	131,8	133,0	128,9	139,3
Овочі та баштанні продовольчі культури	101,7	120,2	118,4	129,2	137,1	143,3	162,8
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	29,3	31,1	42,1	43,5	45,6	48,0	52,6
Риба та рибні продукти	8,4	14,4	15,3	17,5	15,1	14,5	13,4
Цукор	36,8	38,1	40,0	40,9	37,9	37,1	38,5
Олія	9,4	13,5	14,3	15,0	15,4	14,8	13,7

Таблиця 3. Калорійність середньодобового раціону населення [5]
(у розрахунку на одну особу; ккал)

	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Україна	2661	2916	2948	2998	2946	2933	2951
Автономна Республіка Крим	2413	2640	2811	2867	2868	2825	2882
області							
Волинська	2693	2569	2766	2728	2892	3135	3217
Рівненська	2585	2811	2965	3009	3043	3146	3130
Дніпропетровська	2607	2866	2943	2932	2908	2834	2837
Донецька	2580	2877	2981	3009	2995	2927	2974
Житомирська	2616	2857	2963	3036	3077	3131	3048
Закарпатська	2654	2895	3141	3037	3043	2981	3016
Запорізька	2671	2731	2728	2826	2713	2778	2832
Івано-Франківська	2874	3112	3116	3031	3043	2999	2975
Київська	2470	2680	2816	2929	2874	2833	2788
Кіровоградська	2870	2884	2944	3068	2891	2887	2863
Луганська	2331	2891	2777	2948	2849	2846	2810
Львівська	2761	2827	2969	3013	2886	2837	2904
Миколаївська	2610	2869	3079	3027	3023	3041	3076
Одеська	2404	2822	2885	2884	2736	2839	2937
Полтавська	2851	2875	2975	3098	2887	3008	3041
Рівненська	2583	2755	2889	2946	2975	2937	3030
Сумська	3021	3019	3027	3115	3048	3054	2959
Тернопільська	2900	2868	2943	2983	2901	2931	2977
Харківська	2733	2892	2790	2866	2874	2849	2827
Херсонська	2921	2894	3117	3095	2924	3029	3134
Хмельницька	2692	2997	3033	3015	2916	2954	2949
Черкаська	2995	3252	3146	3212	3252	3336	3244
Чернівецька	2531	3022	3163	3127	3055	2996	3006
Чернігівська	3137	3051	3102	3173	3084	3207	3181

починаючи з 2007 р., зменшилось споживання молока і молокопродуктів, що обумовлено зменшенням виробництва молока унаслідок скорочення поголів'я корів.

Споживання овочів і баштанних за останній рік, у порівнянні з раціональною нормою підвищились — 101%, яйця — 106,8%. Спостерігається тенденція постійного зростання, що було обумовлене, переважно, зростанням доходів населення за практично незмінних обсягів загального виробництва продукції сільського господарства. У споживанні картоплі спостерігаються коливання — незначне підвищення після 2007 р. та спад 2010 р. у фонді споживання (тисяч тон). У 2011 р. спостерігається рівень споживання, який перевищує раціональну норму на 112%, але треба зауважити, що рівень споживання картоплі за п'ять років знаходиться вище раціональної норми, що говорить про одноманітне харчування населення.

Значно нижче раціональної норми фрукти і ягоди: у 2007 р. — 47%, через п'ять років (2011 р.) — 58,4%. Низький рівень мають й риба і рибопродукти у 2011 р. — 67% від встановлених стандартів. Значно вищий рівень спостерігався у 2008 році, але з кожним наступним роком рівень споживання динамічно знижується.

Якщо говорити про добову енергетичну цінність раціону людини, що характеризується рівнем задоволення фізіологічних потреб населення в енергії та харчових речовинах відповідно до вимог збалансованого раціону харчування людини, пороговим критерієм якого становить 2500 ккал на добу, то за даними Держкомстату, ситуація у регіонах має такий вигляд. (табл.3) [5].

Можна зауважити, що загальний рівень енергетичної цінності раціону людини в державі знаходиться на рівні 2900 ккал. на добу. Але мінімальною фізіологічною нормою за нормативами ВООЗ становить 3000 ккал. на

добу [4]. Слід зазначити, що у розвинених країнах світу норма споживання, нижче якої починається процес голодування, становить 2800—3000 ккал на день [7; 13].

Якщо у 1990 р. середньодобова калорійність спожитих продуктів харчування в розрахунку на одну особу в Україні становила 3597 ккал., то у 2007, а також у 2009 р. за даними Міністерства економіки України — 2940 ккал.

У 2011 році спостерігається невеликий підйом рівня енергетичної цінності в порівнянні з попередніми роками. Так, на рівні всієї країни, у порівнянні з 2010 роком, спостерігається зростання на 1,006, а в порівнянні з 2009 роком — на 1,002, що є дуже незначним підвищенням. Аналізуючи ситуацію 2008 р., можна побачити найбільший показник за останні сім років — він склав 2998 ккал.

Слід зазначити, що серед регіонів з найменшим показником за 2011 рік є Київська обл., яка у розрахунку на одну особу середньодобового раціону має 2788 ккал. Також сюди можна віднести наступні області, такі як: Луганська — 2810 ккал.; Запорізька — 2832 ккал; Харківська — 2827 ккал. У даному випадку спостерігається, що найменший рівень (нижчий 2900 ккал) мають регіони східної та південної України, а також Київ. Треба зауважити, що хоча рівень середньодобового споживання вищий за 2500 ккал на добу — це ще не говорить про повноцінне харчування населення регіонів. Як згадувалося вище — в основному це рослинна їжа, яка немає достатньої кількості білків та вуглеводів, потрібних для повноцінного існування.

Надзвичайно небезпечним є той факт, що протягом більше десяти років у країні спостерігається одноманітне харчування населення. Фактичний рівень хоча й не низький, але є критично небезпечним. Споживання майже тільки протеїнів тваринного походження призводить до стану продовольчої безпеки. Це може бути однією із причин зменшення чисельності населення держави за останні двадцять років із 52 млн до 46 млн осіб.

Говорячи взагалі та аналізуючи показники калорійності наших регіонів можна зауважити, що цього недостатньо навіть для простого відтворення робочої сили. Але справа навіть не в зменшенні загальної калорійності добового раціону (завдяки хлібу й картоплі зниження відбувається не настільки інтенсивно). Як вважає багато науковців — скорочення споживання м'яса пов'язане насамперед зі скороченням поголів'я худоби і низькою платоспроможністю населення. Дослідники також відзначають велику диференціацію добової калорійності по групах населення по регіонах і найголовніше — білкову недостатність, неправильну структуру харчування (про що свідчить невелика питома вага в структурі харчування риби, морських продуктів, фруктів).

Як наголошує І.Г. Мішина [8], диференціація населення за рівнем доходу призводить до нерівності щодо споживання, у зв'язку з чим між підвищенням ефективності сільського господарства і проблемою доступності продуктів харчування немає прямого зв'язку. У цьому парадокс України: незважаючи на величезні посівні площі, достатній обсяг зібраного зерна, доводиться вести мову про залежність від імпорту продовольства й про продовольчу безпеку.

ВИСНОВКИ

Аналіз та огляд основних фактичних показників продовольчого споживання показав, що рівень забезпечення населення продовольством значно відрізняється від прописаних державних норм. Ситуація з молочними та м'ясними видами товару є найгіршою. Фактичні показники споживання значно нижчі від прописаних стандартів. І саме завдяки проведеному аналізу та зведенню фактичних показників, формується наочна картина продовольчої ситуації в Україні. Недоотримання даного товару призводить до того, що надзвичайно небезпечним є той факт, що протягом більше десяти років у країні спостерігається одноманітне харчування населення.

Але проблема з недоотриманням молочної та м'ясної продукції не існує сама по собі, вона з'явилася, на наш погляд, внаслідок наступної проблеми — тотального орання землі.

Взагалі всі проблеми з продовольчого забезпечення не існують відокремлено, вони усі пов'язані між собою і витікають одна з одної. В Україні спостерігається найвищий рівень антропогенних і техногенних навантажень, які у 6—7 разів перевищили рівень найрозвиненіших європейських країн. Однією з основних причин деградаційних процесів є тотальна розораність земель України.

Саме ліквідація розораності земель та раціональне використання тих, що вже використовуються в системі АПК, має стати головним напрямком підвищення продовольчої безпеки регіонів. А сприяння зі сторони держави інтенсивному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства допоможе власному формуванню внутрішньої безпеки. На наш погляд, саме власне забезпечення товаром та обмін між регіонами із урахуванням потреб в товарі через природно-кліматичні умови, дозволить нашій державі тримати стабільність всієї країни. А зниження та повний контроль над імпортом дозволить розвиватися власному виробництву та захистить населення від використання недоброякісного та іноді шкідливого товару.

На наш погляд, для ефективної системи зі створення та забезпечення продовольчої безпеки країни, влада повинна орієнтуватися на кількісний та якісний аспекти формування даного питання. Таму що саме задоволення потреби населення в продовольстві в повному об'ємі та забезпечення якісного, безпечного та корисного товару — формує сильне, здорове суспільство.

Література:

1. Кочетков О.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України / О.В. Кочетков, Р.В. Марков // Економіка АПК. — 2002. — № 9. — С.

142—148.

2. Гойчук О.І. Критерії продовольчої безпеки / О.І. Гойчук // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2004. — № 1. — С. 42—44.

3. Кармазин Ю.А. Кармазин о некоторых аспектах продовольственной и экологической безопасности Украины в контексте возрождения украинского села / Ю. А. Кармазин // Микроволновые технологии в народном хозяйстве. Внедрение. Проблемы. Перспективы: Вып. 7-8 / под. ред. ак. Л.Г. Калинина. — Одесса: "Издательство Бартнева", 2009. — С. 99—105.

4. Сучасний стан і шляхи гарантування продовольчої безпеки України [Електронний ресурс] / Кирилюк Є.М. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N153/N153p049-058.pdf

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Експрес-випуск Державної служби статистики України від 16.01.2012р. № 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Продовольственная безопасность страны: аграрно-экономический аспект / Е. Серова, И. Храмова, Н. Карлова, Т. Тихонова, О. Письменная. — М.: Центр АПЭ (ИЭПП), 2001. — 158 с.

8. Продовольча безпека: сутність та напрямки забезпечення в умовах кризи [Електронний ресурс] / Мішина І.Г. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2009_27/11.pdf

9. Кирилюк Є. М. Сучасний стан і шляхи гарантування продовольчої безпеки України / Є. М. Кирилюк // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер.: Економічні науки. — 2009. — Вип. 153. — С. 49—58.

10. Пушак Я.Я. Продовольча безпека та шляхи її забезпечення / Я.Я. Пушак // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. — 2011. — Спецвип. 33. Частина 4. — С. 110—114.

11. Продовольча безпека як системна характеристика функціонування агропромислового сектору економіки [Електронний ресурс] / Басюркіна Н.Й. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ekhp/2011_2/st1.pdf

12. Стан розвитку продовольчих товарів та перспективи забезпечення продовольчої безпеки України [Електронний ресурс] / Корніяш Л.П. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pav/2010_16/16-13.pdf

13. Павлова В.А. О качестве продукции в контексте продовольственной безопасности // В.А. Павлова // Европейский вектор экономического развития. — 2011. — № 2. — С. 176—184.

14. Манзій І.Б. Про показники продовольчої безпеки країни: научне издание / І.Б. Манзій // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 51—56.

15. Джурик Н.Р. Продовольча безпека України / Н.Р. Джурик, С.В. Майкова, М.П. Ковальчук // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21,4. — С. 189—195.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2012 р.